

Eurooppalainen lapsitakuu

Suomen seurantaraportti 2024

Virkamiesraportti
KANSALLINEN LAPSISTRATEGIA

Sisällys

1. Konteksti	3
2. Kohderyhmät	5
3. Palvelujen käyttöönotto	8
3.1. Varhaiskasvatus	8
3.2. Koulutus ja koulutoiminta	9
3.3. Terveellinen ateria jokaisena koulupäivänä	10
3.4. Terveystieteiden huolto	10
3.5. Terveellinen ravinto	12
3.6. Riittävä asuminen	13
4. Indikaattorit, tavoitteet ja seuranta	14
4.1 EU:n seurantakehikko	14
4.2 Kansallinen seurantakehikko	17
5. Rahoitus	18
6. Opit ja jatkokehitys	21
7. Johtopäätökset	24

1. Konteksti

Eurooppalaisen lapsitakuun ensimmäiselle kaksivuotiskaudelle on osunut lukuisia toimintaympäristöä muokkaavia muutoksia. Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan ja sen vaikutukset hintoihin ja inflaatioon ovat vaikuttaneet laajasti yhteiskunnan eri osa-alueisiin ja koskettaneet erityisesti pienituloisia ja köyhyysriskissä eläviä. Suomen julkisen talouden heikko tilanne ja kasvava velkasuhde ovat pakottaneet etsimään säästökohteita, joilla on vaikutuksia myös pienituloisiin perheisiin. Korona-pandemian seurannaisvaikutukset ovat vaikuttaneet lasten, nuorten ja perheiden elämään Suomessa. Vuonna 2023 tehty sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen uudistus sekä hyvinvointialueiden perustaminen ovat muuttaneet palveluiden järjestämistä ja rakenteita, ja muutos on yhä käynnissä.

Suomi on sitoutunut EU komission maaliskuussa 2021 asettamaan Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilaria koskevan toimintasuunnitelman yleistavoitteeseen on sitoutunut pitkän aikavälin tavoitteeseen vähentää köyhyys- tai syrjäytymisriskissä olevien määrää 100 000 henkilöllä, joista 30 000 on lapsia, vuoteen 2030 mennessä. Kansalliseen toimintasuunnitelmaan köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi on kirjattu etenemisen seurannalle indikaattorit, ja väliarviointi tehdään vuonna 2026¹.

Suomessa on käynnissä sosiaaliturvauudistus sosiaaliturvan rakenteelliseksi ja toiminnalliseksi kehittämiseksi. Uudistuksen tavoitteena on nykyistä selkeämpi ja toimivampi järjestelmä, joka mahdollistaa työnteon ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen muuttuvissa elämäntilanteissa. Parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean ensimmäisen kauden välimietintö (2023) sisälsi 31 ehdotusta tuleville hallituksille. Komitea esitti muun muassa lapsilisäjärjestelmän kehittämistä, lapsiköyhyysriskin ehkäisemistä ja vähentämistä sekä lapsen hoidon ja ansiotyön yhteensovittamisen tukemista.² Lapsia ja nuoria on kuultu osana sosiaaliturvauudistusta yhteistyössä kansallisen lapsistrategian kanssa. Syksyllä 2022 kaikkiaan 1281 nuorta vastasi kyselyyn ja 251 nuorta osallistui työpajoihin ympäri Suomea. Tuloksia käytetään osana sosiaaliturvauudistuksen suunnittelua.³

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen (2023-2027) visiona on ”Vahva ja välittävä Suomi”, joka pystyy turvaamaan kaikenikäisille palvelut, varhaiskasvatuksesta koulutukseen, sosiaali- ja terveystalouteen ja hoivaan, tulotasosta ja asuinpaikasta riippumatta. Palvelut ja mahdollisuudet varmistetaan myös tuleville sukupolville. Perheissä, yhteisöissä ja yhteiskunnassa ihmiset kantavat vastuuta itsestään ja toisistaan. Lapsiperheet sekä vanhemmuus saavat tukea ja ikäihmisistä pidetään huolta. Hallitusohjelman mukaan jokaisella lapsella ja nuorella on edellytykset rakentaa hyvää elämää ja tavoitella unelmiaan. Panostukset varhaiskasvatukseen ja peruskouluun luovat jokaiselle koulutuspolkuja, ja kaikenikäisten liikunnallisen elämäntavan vahvistaminen lisää suomalaisten hyvinvointia. Lapsistrategiatyössä tunnistettuja toimia jatketaan osana hallituksen lapsi- ja perhepolitiikan toimeenpanoa. Hallitus laatii myös laaja-alaisen toimenpideohjelman nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi, hyvinvointivaaraan ja mielenterveyden ongelmien paikkaamiseksi.

Lapsitakuuta on Suomessa toteutettu kansallisen lapsistrategian kautta, ja lapsitakuun koordinaattorina on toiminut lapsistrategian pääsihteeri/johtava asiantuntija. Kansalliselle lapsistrategialle perustettiin vuoden 2023 alusta neljä pysyvää virkaa, jotka sijoitettiin sosiaali- ja terveysministeriön lapset

¹ Toimintasuunnitelma köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi vuoteen 2030 mennessä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9999-2>

² Sosiaaliturvauudistus. <https://stm.fi/sosiaaliturvauudistus>

³ Sosiaaliturva lapsille ja nuorille. <https://stm.fi/sotunuorille>

ja nuoret -yksikön yhteyteen. Lapsistrategiaryhmän tehtävä on poikkihallinnollinen, ja sille kuuluu myös eurooppalaisen lapsitakuun koordinaatio ja seuranta. Vaikka lapsistrategiaryhmä on sijoitettu sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen, sen koordinoiva rooli kattaa koko valtioneuvoston. Yhteistä työtä valtioneuvostossa tehdään eri ministeriöiden edustajista koostuvassa lapsistrategian virkamies-työryhmässä.

Lapsistrategiaryhmä huolehtii strategian toimeenpanosta ja sekä sen että eurooppalaisen lapsitakuun koordinaatiosta ja seurannasta. Tämän lisäksi lapsistrategiaryhmän tehtävänä on mm. vahvistaa ja edistää lapsia, nuoria ja perheitä koskevaa tiedonkeruuta, lapsen oikeuksien ja osallisuuden koulutusta, lapsivaikutusten arviointia ja lapsibudjetointia sekä lasten osallisuutta.⁴ Lapsistrategia tekee läheistä yhteistyötä myös lapsiasiavaltuutetun kanssa. Lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman eri osioiden toteuttamisessa on ollut mukana useita ohjaus-, tuki- ja seurantaryhmiä, joihin on osallistunut toimijoita eri alueilta ja toimintasektoreilta. Lisäksi lapsistrategia on ollut mukana myös muissa eri hallinnonalojen ja laitosten työryhmissä ja verkostoissa.

Suomessa lapsitakuu on linkitetty kansallisen lapsistrategian toimeenpanoon. Lapsistrategian ensimmäisen toimeenpanosuunnitelman seurantaraportin valmistelua varten järjestettiin useita dialogisia työpajoja eri tavoin mukana olleille toimijoille. Seurantakertomuksen valmistelu suunniteltiin prosessiksi, jossa suuri merkitys on ollut laajalla yhteistyöllä ja vuoropuhelulla lapsistrategian toteutuksen kannalta keskeisten sidosryhmien ja viranomaistahojen kanssa.⁵ Seurantakertomus julkaistiin maaliskuussa 2023, ja sen tuloksia ja oppeja on hyödynnetty lapsistrategian uuden toimeenpanosuunnitelman laatimisessa.

Lapsistrategian komiteamietinnössä linjataan, että kullekin hallituskaudelle laaditaan oma toimeenpanosuunnitelma eri hallinnonalat kattavana virkатыönä, ja suunnitelma hyväksytään valtioneuvoston yleisistunnossa.⁶ Pääministeri Petteri Orpon hallituksen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma on tätä raporttia laadittaessa valmisteilla, ja se hyväksytään valtioneuvoston istunnossa kevään 2024 aikana. Suomessa ei ole meneillään tai suunnitteilla erillisiä eurooppalaisen lapsitakuun täytäntöönpanoa tarkastelevia arviointeja.

Komission suosituksissa Suomelle sen kansallista lapsitakuun toimeenpanosuunnitelmaa koskien nostettiin esiin Ahvenanmaan itsehallintoalue. Kansallisen lapsistrategian toimialue ei kata Ahvenanmaata, mutta Ahvenanmaalla on valmisteilla itsehallintoalueen oma lapsistrategia.

⁴ Suomeen perustetaan kansallinen lapsistrategiayksikkö. <https://stm.fi/-/suomeen-perustetaan-kansallinen-lapsistrategiayksikko>

⁵ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

⁶ Kansallinen lapsistrategia. Komiteamietintö. Kansallisen lapsistrategian parlamentaarinen komitea. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5>

2. Kohderyhmät

EU:n yhdistelmäindikaattorin (AROPE) määrittelemä köyhyys- tai syrjäytymisriski tarkoittaa, että henkilö on väestön mediaanitulojen mukaan suhteellisesti pienituloisen, vajaatyöllisen tai vakavaa aineellista puutetta kokevan kotitalouden jäsen. Köyhyys- tai syrjäytymisriskiin riittää, että yksi näistä riskeistä toteutuu, mutta ne voivat olla myös yhtäaikaista. Suomessa köyhyys- tai syrjäytymisriskissä elävien lasten osuus on eurooppalaista keskiarvoa pienempi. Euroopan tasolla noin 24,7% lapsista elää köyhyys tai syrjäytymisriskissä, Suomessa luku on Eurobase-tilaston mukaan 14,9%. Riskejä lähemmin tarkasteltaessa voidaan havaita, että Suomessa vakavaa aineellista tai sosiaalista puutetta kokee vain 1,4% lapsista, kun Euroopassa sitä kokee keskimäärin 8,3% lapsista, ja köyhyysriskissä on Suomessa 9,5% lapsista, kun Euroopassa osuus on yli kaksinkertainen (19,3%).

Tilastokeskuksen mukaan pienituloisiin asuntokuntiin kuuluvia henkilöitä oli 730 800 henkilöä vuonna 2022. Pitkittynyttä pienituloisuus oli 426 000 henkilöllä eli he olivat pienituloisia vuoden 2022 lisäksi vähintään kahtena edeltävästä kolmesta vuodesta. Pienituloisissa asuntokunnissa oli 118 900 lasta vuonna 2022. Lapsiperheissä asuvien pienituloisuuteen vaikuttavat sekä lasten määrä, että tuloa hankkivien aikuisten määrä. Pienituloisuus on yleisintä yhden aikuisen lapsiperheissä. 25% yhden aikuisen ja lasten asuntokunnissa asuvista oli pienituloisia vuonna 2022, kun kahden aikuisen ja lasten asuntokunnissa osuus oli 6,9 %.⁷ Perheen lapsiluvun kasvaessa myös pienituloisuus yleistyy. Yhden aikuisen ja vähintään 4 lapsen asuntokunnissa pienituloisuusaste oli 45,8 % vuonna 2022. Tällaisiin asuntokuntiin kuului hieman alle 20 000 henkilöä, joista vajaat 9 000 oli pienituloisia. Kaiken kaikkiaan yhden aikuisen ja lasten asuntokuntiin kuului hieman alle 300 000 henkilöä.⁸

Vaikka Suomessa lapsiperheköyhyyden tilanne on selkeästi parempi kuin Euroopassa keskimäärin, köyhyyden vähentäminen on Suomessakin tärkeää, sillä lapsena koetun köyhyyden vaikutukset yltyvät terveyteen, koulutukseen ja työmarkkina-asemaan aikuisuudessa. Erityisesti yksinhuoltaja- ja maahanmuuttajaperheiden tilanne on huolestuttava. Maahanmuuttotaustaisten lasten köyhyyteen liittyy huomattavan usein perheen matala työssäkäyntiaste.⁹ Verrattuna Euroopan keskitasoon, kaikkein merkittävin ero Suomessa on juuri niiden lasten kohdalla, jotka elävät yhden huoltajan perheissä. Suomessa peräti 35,2% köyhyys- ja syrjäytymisriskissä elävistä lapsista tulee yhden huoltajan perheistä verrattuna 23% lapsista Euroopassa. Myös sellaisten perheiden lapset, joista vähintään yhdellä vanhemmalla on vamma ovat eurooppalaista keskitasoa suuremmassa köyhyys- tai syrjäytymisriskissä.

Suomessa vanhemman tai vanhempien työttömyys on merkittävin syy lapsiperheköyhyyteen. Taustalla ovat tyypillisesti huoltajan niukka koulutus, työelämän muutokset ja usein myös maahanmuuttotausta. Erotilanteet, yksinhuoltajuus, sairaudet ja omaishoitajuus ovat merkittäviä riskejä perheen taloudelle. Yhden huoltajan kotitalouksissa elävillä lapsilla on suuri riski sijoittua pienituloisimpiin tulo-

⁷ Tilastokeskus. Tulonjakotilasto. <https://www.stat.fi/julkaisu/clos02x83qt6d0cvxzwid0ips>

⁸ Tilastokeskus. Tulonjakotilasto. <https://www.stat.fi/julkaisu/clos02x83qt6d0cvxzwid0ips>

⁹ Eurooppalainen lapsitakuu. Suomen toimintasuunnitelma. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-784-3>

luokkiin. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna heikoin tilanne on yksinhuoltajaäidin kanssa asuvilla lapsilla, jotka keskittyvät voimakkaasti alimpiin tuloluokkiin. Köyhyysaste on keskimääräistä korkeampi pikkulapsiperheissä, joissa kaikki lapset ovat alle kouluikäisiä.¹⁰

Lastensuojelun huostassa olleiden lasten määrä väheni vuonna 2022 hieman edellisestä vuodesta (-1,5 %). Huostassa vuoden 2022 aikana olleiden 0–17-vuotiaiden lasten osuus vastaavasta ikäryhmästä oli 1,1 prosenttia, mutta osuus vaihteli lapsen iän mukaan. 16 vuotta täyttäneiden huostassa olleiden osuus väestöstä oli 2,2 prosenttia, ja se oli selvästi suurempi kuin nuoremmissa ikäryhmissä. Hieman yli puolet huostassa olevista (55 %) oli perhehoidossa (poikkileikkaustarkastelu 31.12.2022).¹¹

Suomen eurooppalaisen lapsitakuun toimintaohjelmassa identifioitiin seuraavat lapsiryhmät, joihin toimenpiteitä suunniteltiin kohdennettavaksi:

1. Perheet, jotka ovat sosioekonomisesti heikommassa asemassa
2. Lapset, nuoret ja perheet, jotka tarvitsevat tukea arjessa selviytymiseen
3. Haavoittuvassa asemassa olevat tai syrjinnälle alttiit lapsi- ja nuorisoryhmät:
 - 3.1 Lastensuojelun asiakkaana olevat, erityisesti kodin ulkopuolelle sijoitetut tai jälkihuollossa olevat lapset ja nuoret
 - 3.2 vammaiset lapset ja nuoret
 - 3.3 mielenterveyspalveluita tarvitsevat lapset ja nuoret
 - 3.4 romanilapset ja –nuoret
 - 3.5 saamelaislapset ja –nuoret
 - 3.6 sateenkaarilapset ja –nuoret
 - 3.7 väkivaltaa kokeneet lapset ja nuoret
 - 3.8 päihteillä oireilevat lapset ja nuoret.

Kaikki mainitut lapsiryhmät tulivat huomioiduksi lapsistrategian/lapsitakuun toimeenpanossa. Osaan lapsiryhmistä toimenpiteet kohdistuivat suoraan, osaan välillisesti huoltajien, ammattilaisten tai yleisen tiedon lisäämisen kautta. Harvat toimista kohdistuivat suoraan tässä raportissa kuvattujen palvelujen käyttöönottoon. Kohderyhmistä saatavaa tietoa lisäsivät erityisesti seuraavat toimet:

Selvitys saamelaislasten ja romanilasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisesta Suomessa.

Lapsiasiavaltuutetun toteuttamissa kahdessa selvityksessä tarkasteltiin niin romani- kuin saamelaislasten hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista lasten itsensä kertomana. Selvitykseen osallistui 11–17-vuotiaita itsensä saamelaisiksi kokevia lapsia saamelaisten kotiseutualueelta ja muualta Suomesta. Selvityksen keskeisimpinä tuloksina ovat saamelaislasten vahva luontosuhde ja huoli ilmastonmuutoksen vaikutuksista pohjoiseen luontoon; harvaan asutun alueen haasteet liikkumisessa ja palvelujen saatavuudessa; saamen kielten käyttömahdollisuudet sekä saamelaisuus ja saamelaisten oikeudet. Tulosten mukaan lapset nostivat tärkeimmiksi keinoiksi edistää saamelaislasten hyvinvointia ja oikeuksia tiedon lisäämisen saamelaiskulttuurista, mahdollisuuden käyttää saamen kieltä enemmän vapaa-ajalla, saamenkieliset oppimateriaalit ja pätevät opettajat sekä vapaa-ajanviettopaikat, julkisen liikenteen, kuljetukset ja ajoluvat.

¹⁰ Toimintasuunnitelma köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi vuoteen 2030 mennessä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9999-2>

¹¹ Lastensuojelu 2022: Yhä useammasta lapsesta tehdään lastensuojeluilmoitus. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023051544509>

Lapsiasiavaltuutettu toteutti myös selvityksen, jossa tarkasteltiin romanilasten hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista lasten itsensä kertomana. Siihen osallistui 11–17-vuotiaita itsensä romaniksi kokevia lapsia eri puolilta Suomea. Selvityksen tulokset voidaan tiivistää neljään hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista lähestyvään kokonaisuuteen. Nämä ovat perheen ja suvun merkitys; ylpeys romanikulttuurista ja halu oppia romanikieltä; kokemukset kiusaamisesta ja syrjinnästä sekä tulevaisuudensuunnitelmat ja unelmointi. Tulosten mukaan lapset nostivat tärkeimmiksi keinoiksi hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen edistämiseksi tiedon lisäämisen romanikulttuurista, romanilasten ja pääväestön yhteiset kohtaamiset, pääväestön romaneja kohtaan olevien asenteiden muutoksen sekä kyvyn kohdata romanilapset yksilöinä. Tärkeimpänä toimenpiteenä selvityksen pohjalta nousee romanilasten tukeminen erilaisissa lapsuuden ja nuoruuden nivelvaiheissa kuten koulun aloituksessa, koulun vaihtamisessa, harrastusten aloituksessa, toisen asteen koulutusvalinnoissa sekä romanivaatteiden käytön aloituksessa. Suomen Romanipoliittisen ohjelman 2023-2030 lasten ja nuorten kohdalla esitetyt 10 toimenpidettä pohjautuvat pääosin tähän lapsistrategian selvitykseen sekä vuonna 2021 Romanipoliittisen ohjelman laatimisen yhteydessä järjestettyihin avoimien työpajojen osallistujien ehdotuksiin.¹²

Lisäksi toteutettiin poikkihallinnollinen **tutkimushanke syrjäytymisvaarassa olevien ja osattomien lasten ja nuorten tilanteen selvittämiseksi**. Sen toimeenpanosta vastasivat sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, sisäministeriö ja oikeusministeriö, ja tutkimushankkeen toteutti Nuorisotutkimusverkosto. ”Näkymätön näkyväksi – Tutkimustietoa ja rakennusaineeksi syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten turvallisuuspääoman vahvistamiseksi” –hankkeen tavoitteena oli kartoittaa olemassa olevaa tietoa erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten kokemista turvallisuushista, turvallisuuden tunteesta ja turvallisuuden liittyvistä tiedoista ja taidoista sekä tunnistaa tietopuutteita ja luoda suuntaviivoja tiedontuotannolle ja arvioinnille.

Indikaattoreita koskevassa alaluvussa on kuvattu myös toimenpidettä laajan tietopohjan kehittämistä lasten ja nuorten hyvinvoinnin seuraamiseen.

¹² Suomen Romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 2023-2030. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5656-8>

3. Palvelujen käyttöönotto

Suomen toimintaohjelma eurooppalaisen lapsitakuun toteuttamiseksi on linjattu kansallisen lapsistrategian mukaan. Lapsistrategian toimilla on pyritty monin eri keinoin varmistamaan haavoittuvassa asemassa olevien lasten aseman turvaaminen ja heidän tarpeidensa parempi tunnistaminen, vaikka toimenpiteet eivät suoraan liittyisi raportin otsikoiden mukaisten palveluiden käyttöönottoon. Tässä luvussa on kuvattu erilaisia toimia, jotka oli mainittu Suomen toimintaohjelman liitteessä osana käynnissä olevia hankkeita.

3.1. Varhaiskasvatus

Tuoreimmat varhaiskasvatustilastot ovat vuodelta 2022. Varhaiskasvatukseen osallistui 40 % alle 3-vuotiaista ja 89 % 3–5-vuotiaista lapsista eli kaikkiaan 234 300 lasta vuonna 2022. Alle 3-vuotiaiden varhaiskasvatukseen osallistuneiden lasten osuus kasvoi 4 prosenttiyksikköä ja 3-5-vuotiaiden 3 prosenttiyksikköä edelliseen vuoteen verrattuna.¹³ Varhaiskasvatukseen osallistuminen on sitä yleisempää mitä vanhemmista lapsista on kyse: viisivuotiaiden ikäluokasta 91 %, 4-vuotiaista 90 % ja 3-vuotiaista lapsista 86 % osallistui varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatuksessa olleista lapsista 12 % oli vieraskielisiä, 7 % ulkomaan kansalaisia ja 13 % ulkomaalaistaustaisia¹⁴.

Vuonna 2022 varhaiskasvatukseen osallistuneista lapsista 78 % osallistui siihen kokopäiväisesti, 17 % osapäiväisesti ja 5 % oli vuorohoidossa. Osapäiväiseen varhaiskasvatukseen osallistuivat eniten 6-vuotiaat lapset, jotka ovat yleensä esiopetuksessa ja tämän lisäksi täydentävässä varhaiskasvatuksessa ennen esiopetuksen alkua tai sen jälkeen. 6-vuotiaista lapsista 80 % osallistui täydentävään varhaiskasvatukseen vuonna 2022.¹⁵

Hallituskaudella 2019-2023 varhaiskasvatusta kehitettiin monin uudistuksin. Kolme vuotta täyttäneiden lasten ja opetus- ja kasvatushenkilöstön välisiä suhdelukuja pienennettiin päiväkodeissa, subjektiivinen varhaiskasvatusoikeus palautettiin ja lapsen oikeus saada kehityksensä, oppimisensa ja hyvinvointinsa edellyttämää yleistä, tehostettua tai erityistä tukea vahvistui, kun varhaiskasvatuksessa annettava lapsen tuki uudistui 1.8.2022. Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilu käynnistyi, ja se jatkuu toukokuuhun 2024 asti. Varhaiskasvatuksen kehittämistä tuettiin myös Oikeus oppia -ohjelman avustuksilla yhteensä 152 miljoonalla eurolla.¹⁶ Opetus- ja kulttuuriministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön, Opetushallituksen, ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyöhanke neuvolan ja varhaiskasvatuksen yhteistyöstä ja palveluohjauksesta päättyi kesällä 2023.¹⁷

Osana kansallisen lapsistrategian toteutusta Opetushallitus laati varhaiskasvatukseen ja kouluun ajantasaiset oppituntipaketit lapsistrategiasta ja lasten oikeuksista. Materiaalia tuotettiin myös vanhempainiltoihin eri kielillä (suomi, ruotsi, inarinsaame, koltansaame, pohjoissaame, englanti, venäjä,

¹³ Tilastokeskus. Varhaiskasvatus. <https://www.stat.fi/julkaisu/cl8l48a1oj27m0dukvmlyq0wd>

¹⁴ Tilastokeskus. Varhaiskasvatus. <https://www.stat.fi/julkaisu/cl8l48a1oj27m0dukvmlyq0wd>

¹⁵ Tilastokeskus. Varhaiskasvatus. <https://www.stat.fi/julkaisu/cl8l48a1oj27m0dukvmlyq0wd>

¹⁶ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

¹⁷ Varhaiskasvatuksen palveluohjaus ja neuvonta. [Varhaiskasvatuksen palveluohjaus ja neuvonta | Opetushallitus \(oph.fi\)](#)

viro, arabia ja somali). Oppimateriaalia varten toteutettiin nettisivusto Opetushallituksen sivuille. Opetushallituksen sivuille tehtiin myös uusi lapsen oikeuksien sivusto. Sivustolle pyydettiin uuden Opetushallituksen tuottaman materiaalin lisäksi eri järjestöltä ja organisaatioilta heidän tuoreinta lapsen oikeuksiin liittyvää materiaalia (TP 16).¹⁸

3.2. Koulutus ja koulutoiminta

Tilastokeskuksen mukaan peruskouluissa oli 563 100 oppilasta vuonna 2022. Heistä koulun yhteydessä olevassa esiopetuksessa oli 9 800, vuosiluokilla 1-6 yhteensä 364 800 ja vuosiluokilla 7-9 yhteensä 188 500 oppilasta. Oppilaista 49 % oli tyttöjä ja 51 % poikia. Tutkintotavoitteisessa lukiokoulutuksessa oli vuonna 2022 yhteensä 109 600 opiskelijaa. Uusia lukiokoulutuksen opiskelijoita oli 37 600. Ylioppilastutkintoja suoritettiin 30 265. Määrä oli 456 edellisvuotta enemmän. Tutkintoon johtavassa ammatillisessa koulutuksessa oli 341 600 opiskelijaa. Ammatillisia tutkintoja suoritettiin 68 300. Opiskelijoiden ja suoritettujen tutkintojen määrä oli sama kuin edellisvuonna.¹⁹

Laajennettu oppivelvollisuus tuli voimaan vuonna 2021. Oppivelvollisuus päättyy, kun nuori täyttää 18 vuotta tai kun hän tätä ennen suorittaa toisen asteen tutkinnon. Opetuksen lisäksi oppikirjat ja työvälineet ovat maksuttomia oppivelvollisuutta suorittaville opiskelijoille. Tavoitteena on, että jokainen nuori suorittaa toisen asteen koulutuksen. Opetus- ja kulttuuriministeriö seuraa uudistuksen toteutumista.²⁰

Toisen asteen koulutuksen laatua ja tasa-arvoa kehitettiin ammatillisessa koulutuksessa Oikeus osata -ohjelmalla ja lukiokoulutuksessa laatu- ja saavutettavuusohjelmalla. Ohjelman kautta ammatillista koulutusta kehitettiin 291 miljoonalla eurolla. Lukion laatu- ja saavutettavuusohjelmalla vahvistettiin lukiokoulutuksen laatua sekä varmistettiin koulutuksen saavutettavuus eri puolilla Suomea. Osana kehittämishjelmaa laadittiin lukiokoulutukselle vuoteen 2030 ulottuva laatustrategia. Ohjelman rahoitus vuosina 2021–2022 oli 15 miljoonaa euroa.²¹

Myös perusopetuksen laatua ja koulutuksellista tasa-arvoa vahvistettiin hallituskauden aikana Oikeus oppia -ohjelmalla. Ohjelman avulla muun muassa ennaltaehkäistiin peruskoulua käyvien oppilaiden oppimiseroja, lähikoulun asemaa vahvistettiin, lukutaitoa parannettiin, opetuksen ryhmäkokoja pienennettiin ja rahoitusta uudistettiin siten, että se tukee paremmin koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista. Ohjelman toimenpiteisiin myönnettiin erityisavustuksia vuosina 2020–2022 yhteensä noin 241 miljoonan euron arvosta.²²

Edellä mainittuja toimenpiteitä on Suomessa toteutettu usean vuoden ajan osana laajempaa lasten asemaa koskevaa lainsäädännön ja palveluiden kehittämistä.

¹⁸Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

¹⁹ Suomen virallinen tilasto (SVT): Opiskelijat ja tutkinnot. <https://www.stat.fi/tilasto/opiskt>

²⁰ Oppivelvollisuuden laajentaminen. <https://okm.fi/oppivelvollisuuden-laajentaminen>

²¹ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

²² Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

3.3. Terveellinen ateria jokaisena koulupäivänä

Suomessa lainsäädäntö turvaa kaikille perus- ja toisen asteen oppilaille ilmaisen kouluruokailun²³, ja kouluruokailusuositusten mukaan aterialla on tarjottava kasviksia/hedelmiä ja pääruoka, joka olla myös lämmin kasvisruoka raakojen vihannesten sijaan²⁴. Kouluruoka on näin ollen tarjolla pysyvästi kaikille lapsille esiopetuksesta toisen asteen loppuun osana julkista ruokapalvelua, jonka järjestämisen vastuu on kunnilla ja opetuksen järjestäjillä. Koulun ruokapalvelun toteutuksesta voi vastata joko kunnan tai koulutuskuntayhtymän oma ruokapalveluyksikkö, in-house -yhtiö tai julkisen toimijan kilpailuttama yksityinen ruokapalvelualan yritys.²⁵

Haasteena on, että suositukset eivät aina toteudu eikä kouluruokailun laatua systemaattisesti seurata. Osa lapsista jättää ruokailun väliin tai syö vain joitain aterian osia. Kouluterveyskyselyn 2023 mukaan yläkouluikäisistä (14-16 vuotiaista) tytöistä koululounaan syö päivittäin vain 56,2%, kun taas saman ikäisistä pojista selkeästi suurempi osa (68,3%) syö lounaan päivittäin.²⁶ Suomessa julkaistiin Kouluruokailun kehittämisohjelma vuonna 2022²⁷. Sen avulla pyritään vaikuttamaan yllä kuvailtuihin haasteisiin ja lisäämään terveellisten välipalojen tarjontaa. Kouluruokaohjelmaa on jalkautettu vuosina 2023 kuntiin ja oppilaitoksiin. Sen etenemisestä ei ole saatavilla vielä kattavaa raporttia.

Edellä mainittuja toimenpiteitä toteutetaan osana laajempaa lasten asemaa koskevaa hyvinvoinnin ja palveluiden kehittämistä.

3.4. Terveystarkastus

Pääministeri Sanna Marinin hallituskaudella toteutettiin laaja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen uudistus, jossa näiden tehtävien järjestämisvastuu siirtyi kunnilta 21 hyvinvointialueelle. Helsingin kaupunki ja Ahvenanmaan maakunta vastaavat edelleen asukkaistensa sosiaali- ja terveydenhuollosta ja pelastustoimesta. HUS-yhtymä vastaa erikseen säädetyistä vaativan erikoissairaanhoidon tehtävistä.²⁸

Suomessa kaikki lapset kuuluvat joko maksuttoman neuvolajärjestelmän tai opiskeluhoitoon piiriin. Hyvinvointialueilla on velvoite tarjota kaikille lapsille suunnitelmalliset ja tasoltaan yhtenäiset neuvola- ja koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelut. Ne perustuvat määräaikaan terveysneuvontaan ja terveysneuvontaan, joissa huomioidaan yksilöiden ja perheiden tarpeet.²⁹

Lastenneuvolapalvelut ovat lakisääteisiä ja maksuttomia terveyspalveluja alle kouluikäisille lapsille ja heidän perheilleen. Lastenneuvolan tehtäviin sisältyy lapsen kasvun ja kehityksen seuranta sekä terveyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen, vanhempien ja huoltajien kasvatustyön tukeminen

²³ Perusopetuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> sekä Lukiolaki <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180714> ja Laki ammatillisesta koulutuksesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170531>

²⁴ Syödään ja opitaan yhdessä – kouluruokasuositus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-791-6>

²⁵ Kouluruokailun kehittämisohjelma. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-201-8>

²⁶ Koululaisten ja opiskelijoiden ravitsemus, lähteenä Kouluterveyskysely 2023. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01274/koululaisten-ja-opiskelijoiden-ravitsemus>

²⁷ Kouluruokailun kehittämisohjelma. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-201-8>

²⁸ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

²⁹ Valtioneuvoston asetus koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110338>

ja hyvinvoinnin sekä turvallisen kasvuympäristön edistäminen, lapsen tai vanhemman sekä perheen erityisen tuen tai tutkimusten tarpeen varhainen tunnistaminen, puheeksi ottaminen ja perheen tukeminen, pitkäaikaisesti sairaan tai vammaisen tai toimintakyvyltään rajoitteen lapsen omahoidon tukeminen yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa sekä tarvittaessa jatkotutkimuksiin ja -hoitoon ohjaaminen, suun terveydenhuolto sekä monialainen poikkihallinnollinen yhteistyö yhdessä sovittujen linjausten mukaisesti.³⁰

Monialaista yhteistyötä neuvolan ja varhaiskasvatuksen välillä tehdään jokaisen lapsen kohdalla lakisääteisten laajojen terveystarkastuksien yhteydessä, jotka toteutetaan lapsen ollessa 18 kk:n ja 4 vuoden ikäinen. Laajan terveystarkastuksen yhteydessä varhaiskasvatuksen henkilöstö kuvailee ja tarvittaessa arvioi lapsen hyvinvointia varhaiskasvatuksessa ja tieto siirretään neuvolaan. Monialaista yhteistyötä tehdään neuvolan asiantuntijoiden kanssa myös, kun lapsen kehitys, oppiminen ja hyvinvointi vaativat erityistä huomiota. Neuvolassa alkanutta lapsen ja perheen seuranta ja tukemista jatketaan kouluterveydenhuollossa yhteistyössä opiskeluhuollon toimijoiden kanssa.

Opiskeluhoito on kouluissa ja oppilaitoksissa tehtävää työtä, jolla edistetään, pidetään yllä ja luodaan edellytyksiä oppilaan ja opiskelijan hyvälle oppimiselle, psyykkiselle ja fyysiselle terveydelle sekä sosiaaliselle hyvinvoinnille. Opiskeluhuollon tavoitteena on edistää oppilaiden ja opiskelijoiden ja koko koulu- tai opiskeluyhteisön ja -ympäristön hyvinvointia, huoltajien kanssa tehtävää yhteistyötä ja opiskelijoiden osallisuutta. Tavoitteena on myös turvata yksilökohtainen varhainen tuki kaikille sitä tarvitseville. Opetustoimi ja sosiaali- ja terveystoimi toteuttavat opiskeluhoitoa suunnitelmallisena monialaisena työnä yhdessä oppilaiden tai opiskelijoiden, heidän huoltajiensa ja tarvittaessa muiden yhteistyötahojen kanssa.³¹

Opiskeluhoito jakautuu yhteisölliseen ja yksilökohtaiseen opiskeluhooltoon. Koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että opiskeluhoollon toteuttamista, arviointia ja kehittämistä varten laaditaan opiskeluhoitosuunnitelma yhteistyössä opiskeluhoollon toimijoiden, opiskelijoiden sekä huoltajien kanssa. Koulutuksen järjestäjä vastaa myös opiskeluhoitosuunnitelmassa kuvattujen asioiden toteutumisesta. Hyvinvointialue vastaa opiskeluhoollon psykologi- ja kuraattoripalvelujen sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuoltopalvelujen järjestämisestä opiskelijoille.³²

Mielenterveys- ja päihdelainsäädäntöä koskeva uudistus tuli pääosin voimaan 2023 vuoden alusta. Uudistuksen tavoitteena on ollut parantaa mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuutta kaikissa ikäryhmissä. Lainsäädännön uudistuksen esitöissä on todettu, että muutokset tukevat tavoitetta sujuvien monialaisten palveluketjujen ja uudenlaisten integroitujen palvelujen kehittämisestä lapsille ja nuorille.³³

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa jatkettiin hallitusohjelman mukaisesti osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus –ohjelmaa vuosina 2019–2023. Ohjelmassa kehitettiin seuraavia kokonaisuuksia: perhekeskukset ja lasten, nuorten ja perheiden varhainen tuki arjessa, lasten ja nuorten

³⁰ NEUKO-tietokanta: Lastenneuvolapalvelut. <https://www.terveysportti.fi/apps/dtk/nko/article/nla00092?toc=1112237>

³¹ Opiskeluhoito. THL. <https://thl.fi/aiheet/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/opiskeluhoito>

³² Opiskeluhoito. THL. <https://thl.fi/aiheet/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/opiskeluhoito>

³³ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

matalan kynnyksen mielenterveys- ja päihdepalvelut sekä lastensuojelun monialaisuus. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman tavoitteina olivat lasten, nuorten ja perheiden varhainen tukeminen ja hyvinvoinnin vahvistaminen, eriarvoistumiskehityksen pysäyttäminen sekä sote-palveluiden korkea laatu, oikea-aikaisuus ja saatavuus.³⁴

Edellä mainittuja toimenpiteitä on Suomessa toteutettu usean vuoden ajan osana laajempaa lasten asemaa koskevaa hyvinvointipolitiikkaa. Lapsistrategian omina toimenpiteinä toteutettiin seuraavat palveluiden käyttöönottoon liittyvät hankkeet:

- TP 12: Toimintasuunnitelma päihteillä oireilevien lasten ja nuorten tukemiseksi.

Toimenpiteen tavoitteena oli vahvistaa sitä, että päihteillä oireilevien lasten ja nuorten oikeus tarvitsemaansa tukeen ja palveluihin toteutuu laadukkaasti, systemaattisesti ja alueellisesti tasa-arvoisesti. Esiin nousseet kehittämisehdotukset liittyivät tuen ja palvelujen johtamiseen, ohjaamiseen ja lainsäädäntöpohjaan, palvelujen järjestämiseen ja sisältöön sekä osaamisen vahvistamiseen. Lapset ja nuoret tarvitsevat palveluja, joissa esimerkiksi nuorisotyö, sosiaalihuolto ja terveydenhuolto sekä perus- ja erityistason palvelut toimisivat saumattomasti yhteen ja vastuu lapsesta ja nuoresta olisi yhteinen.

Myös tarjottavan tuen ja palvelujen sisällössä nähtiin runsaasti kehittämistarpeita, joista keskeisimmäksi nousi se, että palveluihin pääsemisessä on kynnyksiä, esim. lähetekäytäntöjä, ja matalan kynnyksen päihde- ja mielenterveyshoidon saatavuus ja saavutettavuus ovat huonoja. Tarvitaan myös lisää monialaista yhteistyötä, jalkautumista sekä perheen huomiointia. Keskeisin ehdotus on, että perustasolle tarvitaan koko maan kattava avomuotoinen, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutoiminnan yhteen sovittava mielenterveys- ja päihdetyön toimintamalli, jonka tulisi huomioida nuoren arki ja arjen toimijat, kuten nuorisotyö, koulu ja läheiset. Kaikkein vakavimpien ongelmien kohdalla palveluja ja osaamista tulisi keskittää.

- TP13: Lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuuden lisääminen

Toimenpiteessä tunnistettiin lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuutta edistäviä ja haittaavia tekijöitä sekä ehdotettiin toimia, joilla selkeytettäisiin mielenterveyspalvelujen kokonaisuutta ja edistettäisiin hoidon saatavuutta ja jatkuvuutta lapsen oikeudet huomioivalla tavalla. Ehdotukset sisältävät sekä laajaa pitkäjänteistä kehittämistä edellyttäviä että pienempiä toimenpiteitä.

3.5. Terveellinen ravinto

"Terveyttä ruoasta - suomalaiset ravitsemussuositukset 2014" uudistetaan uusien pohjoismaisten suositusten pohjalta. Uuden pohjoismaiset suositukset suosittelevat nykyistä suurempaa kasvikunnan tuotteiden käyttöä, mutta kala, maitovalmisteet ja liha ovat edelleen mukana terveyttä edistävissä ja kestävässä ruokavaliossa.³⁵ Uudet väestötason suositukset julkaistaan loka-marraskuussa 2024.³⁶ Sen jälkeen uusista suosituksista laaditaan kohderyhmäkohtaisia ohjeita, joita jalkautetaan erilaisten

³⁴ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

³⁵ Uudet pohjoismaiset ravitsemussuositukset. NNR2023. <https://www.norden.org/fi/node/81400>

³⁶ Ravitsemus- ja ruokasuositukset. https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/teemat/terveytta-edistava-ruokavaliio/ravitsemussitoumus/vrn-sidosryhmaseminaari-26102023_merkkola-ja-uschwab_final_alt_t.pdf

lapsille suunnattujen palveluiden kautta. Suomessa lasten terveys- ja ravitsemusneuvontaa toteutetaan sekä lastenneuvolassa että koulu- ja opiskelijaterveydenhuollossa.³⁷ Ravitsemusta koskevat toimet ovat osa yleistä hyvinvointipolitiikkaa.

3.6. Riittävä asuminen

Vuonna 2023 sähkön hinta nousi rajusti. Sähkön hinnan vaikutuksia kompensoimaan kehitettiin väliaikaisia tuen muotoja niille kotitalouksille, joita hinnan nousu erityisesti koetteli. Sähkön arvolisäveroa laskettiin, verotukseen lisättiin mahdollisuus sähkövähennykseen tietyn kustannusrajan ylittävältä osuudelta ja sähkötukeen oli oikeus kotitalouksilla, jotka eivät tulojen alhaisuudesta johtuen pystyneet täysimääräisesti hyödyntämään sähkövähennystä verotuksessa.³⁸ Näitä toimia ei erityisesti kohdistettu lapsiperheille, mutta ne hyödyttivät myös tätä ryhmää.

Pääministeri Sanna Marinin hallituskaudella (2019 – 2023) perusturvan taso nousi niin suhteessa hinta- kuin ansiotasoonkin. Lapsiperheiden toimeentulotukeen tehtiin ylimääräinen korotus vuonna 2023, mikä lisäsi toimeentulotukea saavien lapsiperheiden tulotaso. Huomionarvoista kuitenkin on, että lapsilisää ei ole sidottu indeksiin, ja sen reaaliarvo on noin 40 prosenttia alemmalla tasolla kuin vuonna 1994.³⁹

³⁷Lastenneuvola. <https://thl.fi/aiheet/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/aitiys-ja-lastenneuvola/lastenneuvola>. Opiskeluhoito. <https://thl.fi/aiheet/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/opiskeluhoito>

³⁸ Sähkötuki. <https://valtioneuvosto.fi/sahkotuet>

³⁹ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

4. Indikaattorit, tavoitteet ja seuranta

4.1 EU:n seurantakehikko

Suomessa kerätään runsaasti tietoa lapsista erilaisiin rekistereihin ja tilastoihin, mutta suomalainen tilastointi ei noudata kaikilta osin EU:n seurantakehikon luokittelua eikä kaikkea tietoa siten ole saatavissa.

Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatuslain mukaisesti varhaiskasvatukseen voi osallistua sen kalenterikuukauden alusta, jona lapsi täyttää yhdeksän kuukautta.⁴⁰ Varhaiskasvatuksesta perittävä asiakasmaksu määräytyy perheen koon ja tulojen sekä lapsen varhaiskasvatuksessa viettämän ajan perusteella. Varhaiskasvatuksen asiakasmaksulakia muutettiin 1.3.2023 siten, että asiakasmaksuja alennettiin. Perittävässä maksussa otetaan tuloina huomioon lapsen, hänen huoltajansa sekä heidän kanssaan yhteistaloudessa elävän henkilön tulot. Pienimmillään maksu on 28 e/lapsi/kk ja korkein maksuprosentti suhteutettuna tuloihin on 10%, kuitenkin enintään 295 euroa kuukaudessa. Maksu voidaan jättää perimättä tai maksua on alennettava, mikäli sen periminen vaarantaa palvelun käyttäjän tai perheen toimeentulon edellytyksiä tai lapsen vanhemman tai huoltajan lakisääteisen elatusvelvollisuuden toteuttamista. Maksu sisältää lapsen ravitsemustarpeet täyttävän terveellisen ja tarpeellisen ravinnon.⁴¹ Oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna annettava esiopetus, johon tai jonka tavoitteet saavuttavaan toimintaan lapsen on osallistuttava, on ilmaista.⁴²

Suomessa yli kolmevuotiaiden varhaiskasvatukseen osallistuminen vähintään tunnin verran viikossa on Eurostatin tilastojen mukaan eurooppalaista keskiarvoa korkeammalla sekä köyhyys- ja syrjäytymisriskissä olevien (Suomessa 28,8% vrt. 21,7% Euroopassa) että riskiryhmään kuulumattomien lasten osalta (42,7%/ 38,7%).⁴³ Varhaiskasvatukseen osallistuvista lapsista on kerrottu tarkemmin luvussa 3.1.

Koulutus ja koulutoiminta

PISA 2022 -tulokset osoittavat, että suomalaisoppilaiden osaaminen on heikentynyt.⁴⁴ Vertailtaessa esimerkiksi ylimmän ja alimman sosioekonomisen neljänneksen suomalaisoppilaiden matematiikan tuloksia huomataan, että ylimmän neljänneksen keskiarvon (529) ja alimman neljänneksen keskiarvon (446) välinen ero oli 83 pistettä. Ero vastaa karkeasti arvioiden useamman vuoden opintoja, mikä on merkittävää esimerkiksi jatko-opinnoissa suoriutumisen näkökulmasta. Oppilaiden sosioekonomisten neljännesten osaamiserot ovat Suomessa kuitenkin yhä OECD-maiden keskiarvoisia eroja pienempiä.⁴⁵

⁴⁰ Varhaiskasvatuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540#L1P1>

⁴¹ Laki varhaiskasvatuksen asiakasmaksuista. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161503>

⁴² Perusopetuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

⁴³ Monitoring and benchmarking frameworks: Monitoring framework for the Council Recommendation on a European Child Guarantee. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1538&langId=en>

⁴⁴ Opetus- ja kulttuuriministeriö. Pisa 2022. <https://okm.fi/pisa-2022>

⁴⁵ Pisa 22 ensituloksia lyhyesti. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231204151292>

Maahanmuuttajataustaisista oppilaista poimittiin yliotos vuoden 2022 PISA-tutkimuksessa, jotta voitaisiin tarkemmin selvittää maahanmuuttajataustaisten oppilaiden osaamista Suomessa. Maahanmuuttajataustaiset oppilaat on luokiteltu aineistossa ensimmäisen ja toisen sukupolven maahanmuuttajiin. Toisen sukupolven maahanmuuttajat pärjäsivät matematiikan osaamisessa keskimäärin 49 pistettä heikommin kuin syntyperäiset suomalaisoppilaat (keskiarvo 91 pistettä). Vastaavasti ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajaoppilaiden matematiikan keskiarvo oli keskimäärin 77 pistettä syntyperäisiä suomalaisia oppilaita matalampi. Molemmat erot ovat tilastollisesti merkitseviä.⁴⁶

Oppivelvollisuuslakia laajennettiin vuonna 2021. Opetuksen edellyttämät oppimateriaalit sekä työvälineet, -asut ja -aineet ovat opiskelijalle maksuttomia. Maksuttomia eivät kuitenkaan ole erityistä harrastuneisuutta painottavissa koulutuksissa tarvittavat opiskelijan henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitettut soittimet, urheiluvälineet tai muut vastaavat välineet ja tarvikkeet, joita opiskelija voi käyttää myös muutoin kuin opetuksen yhteydessä. Opintoja täydentävistä vapaaehtoisista opintoretkeistä, vierailuista, tapahtumista ja muista vastaavista toiminnoista voidaan periä kohtuullisia maksuja.⁴⁷

Terveellinen ateria jokaisena koulupäivänä

Luvussa 3.3 kuvatun mukaisesti kaikille varhaiskasvatukseen osallistuville ja oppivelvollisuuden alaisille lapsille tarjotaan päivittäin terveellinen ateria. Varhaiskasvatukseen osallistuvilla ateria sisältyy päivähoitomaksuun ja esiopetuksesta eteenpäin se on maksuton. Kouluterveyskyselyn 2023 mukaan yläkouluikäisistä (14-16 vuotiaista) tytöistä koululounaan syö päivittäin vain 56,2% kun taas saman ikäisistä pojista selkeästi suurempi osa, 68,3% syö lounaan päivittäin.⁴⁸

Terveydenhuolto

Suomessa lapsilla on pääsy maksuttomaan lastenneuvolan sekä koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon piiriin luvun 3.5 mukaisesti. Kouluterveyskyselyn mukaan vuonna 2023 17% 8. ja 9. luokkalaisista tytöistä ja 39% saman ikäisistä pojista oppilaista koki terveydentilansa erittäin hyväksi.⁴⁹ Vuonna 2023 kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta koki 34% perusopetuksen 8. ja 9. luokan tytöistä ja 8% prosenttia pojista. Ahdistuneisuutta kokevien tyttöjen osuus kasvoi maltillisesti vuoteen 2019 asti, jonka jälkeen osuus kasvoi huomattavasti vuonna 2021 ja kasvu jatkui vuonna 2023 8. ja 9. luokan tyttöjen osalta.⁵⁰ Jos vähintään kaksi viikkoa kestänyttä masennusoireilua katsotaan syntymässä määritetyn sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin mukaan niin transnuorilla masennusoireilu on moninkertaista suhteessa cis-sukupuolisiin nuoriin.⁵¹

Lasten julkinen terveydenhuolto on lähtökohtaisesti ilmaista Suomessa. Lisäksi terveydenhuollossa on määritelty terveydenhuollon maksukatto. Alle 18-vuotiaiden käyttämistä palveluista perityt maksut

⁴⁶ Pisa 22 ensituloksia lyhyesti. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20231204151292>

⁴⁷ Oppivelvollisuuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2020/20201214#L4P16>

⁴⁸ Koululaisten ja opiskelijoiden ravitsemus, lähteenä Kouluterveyskysely 2023. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01274/koululaisten-ja-opiskelijoiden-ravitsemus>

⁴⁹ Kouluterveyskyselyn aikasarjat perusopetus 8. ja 9. lk, lukio, aol, 2006-2023. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk2/nuoret/fact_ktk2_nuoret?row=measure-952439.988117.&column=alue-886778.&column=vuosi-952479.&column=ka-987857.&column=taustatekija-888288&column=sp-888243&fo=1

⁵⁰ Lasten ja nuorten hyvinvointi – Kouluterveyskysely 2023. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20230913124224>

⁵¹ No Major Improvement in Mental Health after COVID-19 Pandemic Among Finnish Youth: A Repeated, Cross-Sectional, Population-Based Study (Preprint). <https://ssrn.com/abstract=4723056>

lasketaan yhteen hänen huoltajansa maksujen kanssa. Kun maksukatto ylittyy, palvelut ovat maksuttomia kaikille niille henkilöille, joiden maksut ovat yhdessä kerryttäneet maksukattoa.⁵² Lääkekuluihin on määritelty henkilökohtainen lääkekatto. Sen täytyttyä asiakas maksaa vain 2,50 euron omavastuun lääkettä kohti.⁵³ Tämä koskee myös alle 18 -vuotiaita. Toimeentulotuki on sosiaalihuoltoon kuuluva viimesijainen taloudellinen tuki, jota voidaan myöntää myös terveydenhuoltomeneihin. Huomioon otetaan sellaisia terveydenhuollon maksuja, jotka ovat aiheutuneet julkisten terveydenhuoltopalvelujen käytöstä Suomessa. Lääkekuluihin saa toimeentulotuen myöntämisen yhteydessä yleensä sähköisen maksusitoumuksen.⁵⁴

Kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimus edellyttää, Suomessa myös paperittomilla lapsilla on oikeus terveydenhuollon palveluihin samoin perustein kuin niillä alaikäisillä, joilla on kotikunta Suomessa.

OECD ja European Observatory on Health Systems and Policies maakohtainen raportti julkaistiin 18.1.2024. Vuoden 2023 katsauksissa kiinnitetään erityistä huomiota koronakriisistä toipumiseen, mielenterveyteen ja uusiin terveyskriiseihin varautumiseen. Kotitaloudet maksavat itse terveydenhuollon palveluista Suomessa enemmän kuin muissa Pohjoismaissa, erityisesti lääkkeitä ja hammashoidosta.⁵⁵

Terveysspalvelujen saatavuuden ongelmat liittyvät Suomessa erityisesti pitkiin jonotusaikoihin. Kiireettömien toimenpiteiden jonotusajat pitenevät Suomessa erityisesti vuosina 2021–2022. Osana EU:n tukemaa Suomen elpymis- ja palautumissuunnitelmaa erityisrahoitusta suunnataankin terveysspalvelujen saatavuuden parantamiseen. Raportti kuvaa myös terveydenhuollon ja pitkäaikaishoidon työntekijäpulaa sekä työnantajien vaikeuksia rekrytoida esimerkiksi lääkäreitä, sairaanhoitajia ja kotihoiton työntekijöitä. Raportti toteaa, että Suomessa on EU:n keskiarvoa vähemmän lääkäreitä, mutta selkeästi enemmän hoitajia.⁵⁶

Terveellinen ravinto

Kouluterveyskyselyn mukaan perusopetuksen 8. ja 9. luokkaa käyvistä pojista 58 prosenttia ja tytöistä 53 prosenttia kertoi syövänsä aamupalan joka arkiamu.⁵⁷

Muutokset lasten ja nuorten ylipainon (ml. lihavuus) yleisyydessä vuosien 2021–2022 välillä olivat pieniä. Vuonna 2021 havaittu tasaantuminen näyttää jatkuneen tai jopa kääntyneen hieman laskusuuntaan vuosien 2021–2022 välillä. Ylipainon (ISO-BMI \geq 25 kg/m²) yleisyys oli 13–16-vuotiaiden ikäryhmässä hieman alle prosenttiyksikön matalampi kuin vuonna 2021.⁵⁸ Ylipainon yleisyys oli 2–16-vuotiailla pojilla 27 prosenttia ja tytöillä 18 prosenttia vuonna 2022. Vuodesta 2014 alkaen ylipainon

⁵² Terveydenhuollon maksukatto. <https://stm.fi/terveydenhuollon-maksukatto>

⁵³ Lääkekatto. <https://www.kela.fi/laakkeet-laakekatto>

⁵⁴ Mihin menoihin perustoimeentulotukea voi saada. <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-mihin-menoihin>

⁵⁵ Ste of Health in the EU. Suomi. https://health.ec.europa.eu/system/files/2024-01/2023_chp_fi_finnish.pdf

⁵⁶ Ste of Health in the EU. Suomi. https://health.ec.europa.eu/system/files/2024-01/2023_chp_fi_finnish.pdf

⁵⁷ Kouluterveyskyselyn aikasarjat perusopetus 8. ja 9. lk, lukio, aol, 2006–2023. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk2/nuoret/fact_ktk2_nuoret?row=measure-952439.988117.&column=alue-886778.&column=vuosi-952479.&column=ka-987857.&column=taustatekija-888288&column=sp-888243&fo=1

⁵⁸ Lasten ja nuorten ylipaino ja lihavuus. <https://thl.fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lapset-nuoret-ja-perheet/lasten-ja-nuorten-ylipaino-ja-lihavuus>

(ml. lihavuus) yleisyys on lisääntynyt 2–16-vuotiailla pojilla ja tytöillä kaksi prosenttiyksikköä. Lihavuuden (ISO-BMI \geq 30 kg/m²) yleisyys oli 2–16-vuotiailla pojilla kahdeksan prosenttia ja tytöillä neljä prosenttia vuonna 2022. Merkittävää muutosta ei ollut tapahtunut vuoteen 2021 verrattuna. Vuodesta 2014 alkaen lihavuus on lisääntynyt pojilla ja tytöillä noin yhden prosenttiyksikön.⁵⁹

Riittävä asuminen

Suomessa oli vuoden 2023 lopussa asunnottomia pariskuntia ja perheitä 123 (muutos edellisvuoteen -32), joissa oli yhteensä 180 lasta (+11).⁶⁰ Suurin osa Suomen asunnottomista lapsiperheistä on ns. piiloasunnottomia eli he asuvat tilapäisesti tuttavien tai sukulaisten luona. Esimerkiksi Helsingin kaupungilla on tavoite poistaa asunnottomuus vuoteen 2025 mennessä.⁶¹

4.2 Kansallinen seurantakehikko

Suomen eurooppalaisen lapsitakuun toimintasuunnitelma listasi joukon mahdollisia seurantaindikaattoreita, joita on tarkoitus tulevaisuudessa täsmentää. Osana kansallisen lapsistrategian toimeenpanoa on kehitetty lapsia koskevaa tietopohjaa, joka jatkossa auttaa myös eurooppalaisen lapsitakuun seurannassa. Keskeisimpänä toimena Tilastokeskus tuotti kattavan kuvauksen tietopohjasta lasten ja nuorten hyvinvoinnin seuraamiseen. Erityistä huomiota kiinnitettiin haavoittuvimmassa asemassa olevia lapsia ja nuoria koskevan tietopohjan vahvistamiseen. Indikaattoreiden jäseneltyyn kokoamiseen luotiin viitekehys hyvinvoinnin eri osa-alueista. Kaikki lapsia kuvaavat indikaattorit koottiin samaan tietokarttaan hyvinvoinnin osa-alueittain luokiteltuna (excel-tiedosto). Tiekartan avulla saatiin kokonaiskuva lapsia koskevan tiedon määrästä, kattavuudesta ja eri tietolähteistä.⁶²

Ennen kansallisen seurantakehikon täsmentämistä Suomessa odotettiin eurooppalaista seurantakehikkoa, joka onkin nyt varsin laaja ja kattava. Näin olleen tarvetta erilliselle kansalliselle seurantakehikolle ei ole.

⁵⁹ Lasten ja nuorten ylipaino ja lihavuus. <https://thl.fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lapset-nuoret-ja-perheet/lasten-ja-nuorten-ylipaino-ja-lihavuus>

⁶⁰ Asunnottomat. [https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2023\(66463\)](https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2023(66463))

⁶¹ Asunnottomuus. <https://ym.fi/asunnottomuus>

⁶² Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

5. Rahoitus

Lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmassa huomioitiin noin 120 valtionhallinnon hanketta, jotka jollain osin vastasivat lapsistrategiassa asetettuihin tavoitteisiin. Useat näistä hankkeista liittyvät yllä mainittuihin lapsen oikeuksien ja edistämisen osa-alueisiin, jotka ovat vahvasti esillä myös eurooppalaisessa lapsitakuussa.

Kansallisen lapsistrategian omat toimenpiteet kaudella 2022-2023 tähtäsivät olemassa olevien rakenteiden kehittämiseen, hyvien käytäntöjen vakiinnuttamiseen, uusien mahdollisuuksien kartoittamiseen ja niiden mallintamiseen. Hankkeet toteutettiin eri virastojen, järjestöjen, kuntien ja tutkimuslaitosten yhteistyössä.

Lapsistrategian rahoitus oli 6 miljoonaa euroa, ja sillä rahoitettiin myös lapsitakuun toimintasuunnitelmassa esitetyt lapsistrategian toimenpiteet.⁶³

Suomessa pilotoitiin vuodelle 2022 lapsibudjetoitua osana yleistä talousarvioesitystä.⁶⁴ Vuosille 2023 ja 2024 valtionvarainministeriö valmisteli lapsibudjetin osana yleistä budjettiprosessia. Lapsibudjetoinnin yhteenvetotarkastelussa otetaan huomioon välittömästi alle 18-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvat ja heille osoitettavat (lakisääteiset ja harkinnanvaraiset) menot sekä menot, jotka selkeästi kohdistuvat perheisiin, joissa on alle 18-vuotiaita lapsia. Tiettyjen palveluiden osalta on huomioitu lapsi-ikäluokan osuus palveluiden kohderyhmästä. Tarkasteluun ei sisällytetä lapsi-ikäryhmään epäsuorasti tai välillisesti kohdistuvia menoja, koska tällaiset menoarviot eivät tosiasiallisesti kuvaa lapsiin kohdistuvia menopäätöksiä tai -muutoksia, eikä laskennallisesta tarkastelusta voi tehdä lapsi-ikäluokan määrärahasoon liittyviä johtopäätöksiä.⁶⁵

Vuoden 2023 talousarvioesityksestä suoraan lapsiin tai lapsiperheisiin kohdistuvia määrärahoja on eri pääluokkien lakisääteiset ja harkinnanvaraiset toimet huomioiden yhteensä n. 10,4 mrd. euroa. Näistä n. 2,2 mrd. euroa on laskennallisesti arvioitua lapsi-ikäryhmään kohdistuvaa peruspalvelujen valtionosuutta. Hyvinvointialueiden valtion rahoituksen laskennallinen lapsi-ikäryhmään kohdistuva osuus on n. 3,7 mrd. euroa.⁶⁶

Koko lapsi-ikäryhmää koskevien määrärajojen lisäksi valtion talousarvioesityksessä on painopistealuita, joihin on kohdennettu erillisiä rahoitusta. Niistä keskeisin on yhdenvertaisten mahdollisuuksien vahvistamiseen ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten tukemiseen kohdennettu rahoitus. Vuoden 2023 talousarvioesityksessä mainittujen toimien erillisiä rahoituksen määrä on noin 360 milj. euroa. Talousarvioesityksen määrärahat lapsi-ikäluokan palveluihin ovat lähes kokonaisuudessaan kasvatuksen ja opetuksen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden määrärahoja. Lisäksi osa kulttuurin ja taiteen, etsivän nuorisotyön ja nuorten työpajatoiminnan sekä nuorisotyön ja liikunnan ja urheilun

⁶³ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>

⁶⁴ Valtion talousarvioesitys 2022. 7. Lapsibudjetointi. <https://budjetti.vm.fi/indox/sisalto.jsp?year=2022&lang=fi&main-doc=/2022/tae/hallituksenEsitys/hallituksenEsitys.xml&opennode=0:1:3:69>:

⁶⁵ Valtion talousarvioesitys 2023. 7. Lapsibudjetointi. <https://budjetti.vm.fi/indox/sisalto.jsp?year=2023&lang=fi&main-doc=/2023/tae/hallituksenEsitys/hallituksenEsitys.xml&opennode=0:1:3:69>:

⁶⁶ Valtion talousarvioesitys 2023. 7. Lapsibudjetointi. <https://budjetti.vm.fi/indox/sisalto.jsp?year=2023&lang=fi&main-doc=/2023/tae/hallituksenEsitys/hallituksenEsitys.xml&opennode=0:1:3:69>:

järjestötoiminnan rahoituksesta kohdistuu lapsi-ikäluokkaan. Pakolaisten vastaanotosta ja kotoutumisen edistämisestä kunnille ja hyvinvointialueille maksettavat korvaukset sisältävät lasten kotoutumisen edistämiseen liittyviä kustannuksia. Etuuksien rahoitus on ensisijaisesti sosiaaliturvaan liittyvää tulonsiirtoa.⁶⁷

Tuleva rahoitus

Lapsitakuuta toteutetaan osana kansallista lapsistrategiaa. Lapsistrategialle on osoitettu 0,5 miljoonaa euroa vuosittain lähinnä lapsistrategiaryhmän toimintamenoihin. Suurin osa toimenpiteistä toteutetaan virkatyönä.

Vuoden 2024 talousarvioesityksestä⁶⁸ suoraan lapsiin tai lapsiperheisiin kohdistuvia määrärahoja on eri pääluokkien lakisääteiset ja harkinnanvaraiset toimet huomioiden yhteensä n. 10,5 mrd. euroa. Tästä lapsi-ikäryhmään kohdistuvaa laskennallisesti arvioitua kuntien peruspalvelujen valtionosuutta n. 2,0 mrd. euroa. Hyvinvointialueiden valtion rahoituksen laskennallinen lapsi-ikäryhmään kohdistuva osuus on n. 4,1 mrd. euroa. Osan koko lapsi-ikäryhmää koskevista määrärahoista voidaan arvioida kohdistuvan lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn. Tällaisia määrärahoja on vuoden 2024 talousarvioesityksessä n. 420 milj. euroa.

Talousarvioesitys sisältää opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalla useita vuotta 2024 koskevia toimenpiteitä, jotka kohdistuvat lapsiin ja nuoriin. Hallitusohjelman mukaisesti varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen tasa-arvorahoitus vakiinnutetaan ja siihen esitetään 65,2 milj. euroa jaettavaksi avustuksina v. 2024, koska laadukas varhaiskasvatus sekä esi- ja perusopetus edistävät oppimisen edellytyksiä ja lisäävät koulutuksellista tasa-arvoa. Vuodelle 2024 ehdotetaan 10 milj. euroa nivelvaiheesta toisen asteen tutkinnon suorittamiseen ulottuvan selkeän ja saumattoman oppimisen tuen järjestelmän kehittämiseen ja käyttöönottoon. Tavoitteena on sujuvoittaa nivelvaiheen koulutusvalintoja, vähentää koulutuksen keskeyttämistä, parantaa opiskelijoiden edellytyksiä tutkinnon suorittamiseen ja vahvistaa opiskelijoiden hyvinvointia. Väestön liikunnallisuuden edistämiseksi hallitus käynnistää poikkihallinnollisen valtioneuvostojohtoisen Suomi Liikkeelle -ohjelmakokonaisuuden, jossa tavoitteena on kääntää liikkuminen kasvuun jokaisessa ikäryhmässä. Nuorten syrjäytymisen ehkäisy toteutetaan hallitusohjelman mukaisesti.

Keskeisimpiä lapsi-ikäluokan tulonsiirtoja ovat sosiaali- ja terveysministeriön pääluokkaan sisältyvät lapsilisät, asumistuet sekä toimeentulotuki. Lapsi-ikäluokan harkinnanvaraisesta rahoituksesta suurimpia osia ovat sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen (Stea) avustukset lapsiin ja nuoriin keskittyneille järjestöille ja hankkeille. Lisäksi harkinnanvaraiseen osuuteen sisältyvät lapsiperheiden hyvinvointia edistävät sekä ongelmia ehkäisevät ja korjaavat toimet ja lapsistrategia-toiminto.

Talousarvioesitys sisältää sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla useita vuotta 2024 koskevia toimenpiteitä, jotka kohdistuvat lapsiin ja lapsiperheisiin. Lapsiperheiden asemaa vahvistetaan perhepaketilla, joka sisältää 26 euron korotuksen alle 3-vuotiaiden lasten lapsilisään, lapsilisän yksinhuol-

⁶⁷ Valtion talousarvioesitys 2023. 7. Lapsibudjetointi. <https://budjetti.vm.fi/indox/sisalto.jsp?year=2023&lang=fi&main-doc=/2023/tae/hallituksenEsitys/hallituksenEsitys.xml&opennode=0:1:3:69:>

⁶⁸ Valtion talousarvioesitys 2024. 7. Lapsibudjetointi. <https://budjetti.vm.fi/indox/sisalto.jsp?year=2024&lang=fi&main-doc=/2024/tae/hallituksenEsitys/hallituksenEsitys.xml&opennode=0:1:3:69:>

tajakorotuksen noston 10 eurolla sekä 4. ja 5. lapsen lapsilisän korotuksen 10 eurolla. Näiden yhteisvaikutus on 54 milj. euroa. Lasten ja nuorten neuropsykologisten häiriöiden kuntoutusta ja kuntoutuspalveluja parannetaan Kelan harkinnanvaraisen kuntoutuksen kautta määräaikaaisessa ohjelmassa, johon ehdotetaan n. 17 milj. euroa.

Toisaalta työttömyysturvan lapsikorotukset poistetaan 1.4.2024 lukien. Lisäksi työttömyysturvaan kohdistetaan useita muita toimia, joilla tavoitellaan työllisyyden kasvua n. 20 000 hengellä sekä julkisen talouden merkittävää vahvistamista. Vuoden 2024 aikana myös yleisestä asumistuesta poistetaan 300 euron ansiotulovähennys ja yleisen asumistuen perusomavastuuta korotetaan ja asumistuen tasoa tarkistetaan. Myös toimeentulotuen perusosaan sisällytetään viiden prosentin omavastuu asiakkaan tarpeellisten suuruisten asumismenojen määrästä. Muutosten arvioidaan tuottavan julkiselle taloudelle 360 milj. euron säästöt. Lisäksi kansaneläke- ja kuluttajahintaindeksiin sidottujen etuuksien (pl. toimeentulotuki, elatustuki, eläkkeet ja vammaisetuudet) indeksikorotukset jätetään tekemättä.

6. Opit ja jatkokehitys

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma on tätä raporttia laadittaessa valmisteilla, ja se hyväksytään valtioneuvoston istunnossa kevään 2024 aikana. Suunnitelma sisältää erilaisia lapsen oikeuksia ja asemaa yleisesti edistäviä toimia. Lisäksi siinä on suoraan eurooppalaisen lapsitakuun tavoitteita edistäviä toimenpiteitä erityisesti varhaiskasvatukseen, maksuttomaan harrastamiseen, kouluruokailuun ja terveelliseen ravintoon liittyen. Sidosryhmien kanssa työskentelyä jatketaan ja vahvistetaan edelleen.

Toimeenpanossa tullaan huomioimaan myös seuraavat osa-alueet:

Lapsia koskevan tietopohjan riittävyys ja käytettävyys

Johdonmukainen lapsi- ja perhepolitiikka tarvitsee tuekseen kattavan ja monipuolisen tietopohjan lapsista ja perheistä. Osana lapsistrategian ja lapsitakuun toimeenpanoa on suunnitelmissa kehittää lapsia koskevaa tietopohjaa ja sen käytettävyyttä. Lapsia koskevaa tietoa on runsaasti, mutta se on hajallaan ja siksi vaikeasti hyödynnettävissä. Lisäksi tiedonsaannissa on puutteita erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten hyvinvoinnin ja terveyden osalta. Kattavan tietopohjan kehittäminen vaatii usean eri toimijan pitkäjänteistä yhteistyötä. Lapsia koskevan tiedon tuotannon koordinointiin pyritään luomaan pysyvä rakenne, ja laajan lapsitiedon tietovarannon kehittämistä jatketaan. Näin varmistetaan myös tiedon jatkuvuus ja alueellisen tiedon saatavuus sekä huolehditaan riittävästä tiedontuotannosta katvealueilta.

Etuuksien ja palvelujen yhteensovittaminen

Palvelujärjestelmän ja sosiaaliturvan yhteensovittamisessa on edelleen paljon tehtävää. Kansainvälisen vertailevan analyysin perusteella etuuksien ja palveluiden yhteensovittaminen on haaste kaikissa tutkimuksen viidessä maassa, myös Suomessa. Palvelujen ja etuuksien yhteensovittaminen on vaikeaa, koska järjestelmien tavoitteet ovat erilaisia ja hallinnon rakenteet jäykkiä. Suomen kannalta keskeisiä oppeja ovat sosiaaliturvaa koskevien oikeuksien ja velvollisuuksien tasapainottaminen, palvelupolkujen kehittäminen sekä varhaisempi ja oikea-aikaisempi palvelutarjonta. Näin helpotetaan siirtymiä etuuksien, palveluiden ja työssäkäynnin välillä.⁶⁹

Haavoittuvassa asemassa olevien lasten tarpeet

Lapsistrategian ja lapsitakuun toimeenpanossa keskeistä on saada haavoittuvassa asemassa olevien lasten tarpeet paremmin näkyviksi päätöksenteossa. Toimeenpanossa kehitetään laajassa yhteistyössä keinoja tunnistaa ja ratkaista lasten ja nuorten kasvuympäristön muuttuvia, eriarvoistumiseen liittyviä haasteita. Osana lapsistrategian ja lapsitakuun toimeenpanoa suunnitelmissa onkin esimerkiksi toteuttaa verkkokoulutus häirinnän ja syrjinnän vaikutuksista sekä niiden ennaltaehkäisystä ja torjunnasta.

⁶⁹ [Eri poluilla työllisyyteen : Suomen sosiaaliturvajärjestelmän erityispiirteet ja ongelmakohdat kansainvälisessä vertailussa \(valtioneuvosto.fi\)](#) Raportti tuotti tutkittua tietoa toimeentuloturvaetuksien ja palveluiden yhteensovittamisen haasteista Suomessa, Ruotsissa, Tanskassa, Alankomaissa ja Iso-Britanniassa.

Lapsiperheiden perusturva ja etuudet

Pääministeri Petteri Orpon hallituskaudella lapsiperheiden toimeentuloa parannetaan nostamalla alle kolmevuotiaiden lapsilisää ja lapsilisien yksinhuoltajakorotusta, kehittämällä opiskelijoiden huoltajakorotusta ja korottamalla lapsilisää monilapsisille perheille. Hallitus uudistaa sosiaaliturvaa siten, että järjestelmä on yksinkertaisempi ja työhön kannustavampi, sillä Suomessa vanhemman tai vanhempien työttömyys on merkittävin syy lapsiperheköyhyyteen. Hallitus toteuttaa myös toimeentulotuen kokonaisuudistuksen, jolla pyritään vahvistamaan henkilön itsenäistä selviytymistä, vähentämään pitkäaikaista toimeentulokiriippuvuutta ja selkiyttämään toimeentulotuen roolia viimesijaisena harkintaa vaativana perusturvaan kuuluvana rahaetuutena.

Saavutettavat lasten, nuorten ja perheiden palvelut

Petteri Orpon hallitusohjelman tavoitteena on nostaa erityisesti maahanmuuttajataustaisten lasten osallistumisastetta varhaiskasvatukseen. Tämä vahvistaa heidän suomen ja ruotsin kielen osaamistaan ja integroitumistaan suomalaiseen yhteiskuntaan sekä tukee koko perheen kotoutumista ja kielinoppimista. Osana lapsistrategian ja lapsitakuun toteuttamista on suunnitelmassa kehittää maahanmuuttajataustaisten lasten ja perheiden varhaiskasvatuksen palveluohjausta.

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelman mukaisesti nykyinen hallitus laatii laaja-alaisen toimenpideohjelman nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi, hyvinvointivajeen ja mielenterveyden ongelmien paikkaamiseksi. Hallitusohjelmassa on vahva painotus mielenterveyden edistämiseksi, ja hallitus valmistelee parhaillaan toimia, joilla turvataan lainsäädännöllä lasten ja nuorten yhdenvertainen pääsy perustasolla lyhytpsykoterapiaan tai muihin vaikuttaviin psykososiaalisiin hoitoihin (niin sanottu hallituksen mallin mukainen lasten ja nuorten terapiatakuu).⁷⁰

Harrastamisen Suomen mallin avulla on pyritty turvaamaan harrastus kaikille lapsille asuinpaikasta riippumatta. Petteri Orpon hallitusohjelmassa turvataan jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuus vähintään yhteen mieluisaan harrastukseen. Lasten ja nuorten harrastamisen kokonaisuutta kehitetään yhteistyössä harrastustoimijoiden kanssa. Harrastamisen Suomen mallia koskeva lainsäädäntö arvioidaan, ja osana työtä selvitetään harrastustoiminnan tukemista koulujen loma-aikoina.⁷¹

Oppimistulosten vahvistaminen

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelmassa 2023-2027 esitetään, että hallitus käynnistää laaja-alaisen peruskoulun tulevaisuustyön peruskoulun kehittämistarpeiden arvioimiseksi. Peruskoulua kehitetään pitkäjänteisesti tieto- ja tutkimusperusteisesti laaja-alaisessa yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Erityisen huolestuttavia ovat koko 2000-luvun ajan heikentyneet oppimistulokset. Työn tavoitteena on koota laajasti tutkijoita sekä eri alojen ja koulutuskentän asiantuntijoita arvioimaan peruskoulun kehittämistarpeita. Työn tueksi perustetaan parlamentaarinen seurantaryhmä. Tarvittavat lainsäädäntömuutosesitykset ja muut toimenpiteet valmistellaan vuoden 2025 loppuun mennessä.⁷²

⁷⁰ Vahva ja välittävä Suomi: Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>

⁷¹ Harrastamisen Suomen malli. <https://okm.fi/suomen-malli>

⁷² Vahva ja välittävä Suomi: Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>

Asuminen

Petteri Orpon hallitusohjelman mukaisesti on käynnistetty valtakunnallinen ohjelma pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi. Mukana työssä ovat keskeiset ministeriöt, kaupunkiseudut, hyvinvointialueet ja järjestöt. Ohjelmalla vahvistetaan valtion, hyvinvointialueiden ja kaupunkien välistä yhteistyötä pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisessa, jossa otetaan huomioon erityisesti nuoret asunnottomat ja edistetään nuorten tuettujen asumisyksiköiden perustamista.⁷³ Sijaishuoltoon sijoitettujen lasten asemaa pyritään parantamaan osana lastensuojelun kokonaisuudistusta, jota koskevat lait on tarkoitus antaa eduskunnalle syksyllä 2025.

Lapsen edun ensisijaisuus - lapsivaikutusten arviointi ja lapsibudjetointi

Lapsivaikutusten arviointi on lisääntynyt ja ymmärrys siitä on parantunut, mutta arviointi on edelleen usein pistemäistä ja monissa tilanteissa pintapuolista. Virkahenkilöt eivät myöskään usein saa riittävä tukea arviointien tekemiseen. Lapsivaikutusten arvioinnin käyttöönoton tukemista jatketaan osana lapsistrategian ja lapsitakuun toimeenpanoa laatimalla syventäviä ohjeistuksia eri tilanteita varten sekä toteuttamalla koulutuksia. Tarkoituksena on luoda malleja yhteistyössä eri toimijoiden kanssa, jotta lapsivaikutusten arviointi saadaan systemaattiseksi osaksi lapsiin, nuoriin ja perheisiin vaikuttavien päätösten valmistelua ja toimeenpanon seuranta.

Lapsibudjetoinnin pilotti kahdella hyvinvointialueilla jatkuu vuoden 2024 ajan, ja sen yhteyteen luotu hyvinvointialueiden lapsibudjetointiverkosto pyrkii hallituskaudella vakiinnuttamaan lapsibudjetoinnin käyttöönottoa erityisesti hyvinvointialueilla.

⁷³ Ohjelma pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi vuoteen 2027 mennessä. <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=YM075:00/2023>

7. Johtopäätökset

Yleistä

Suomessa vakavaa aineellista tai sosiaalista puutetta kokee vain 1,4% lapsista, kun Euroopassa sitä kokee keskimäärin 8,3% lapsista. Suomessa kuitenkin elää lapsia suhteellisessa köyhyydessä. Alhainen syntyvyys, lapsiperheköyhyys ja ylisukupolvinen syrjäytyminen haastavat yhteiskuntaamme. Köyhyysriskissä on eurooppalaista keskiarvoa suhteellisesti pienempi osuus lapsista eli 9,5%, kun Euroopassa osuus on yli kaksinkertainen (19,3%). Suhteellisen köyhyyden kannalta erityistä huomiota tulee kiinnittää haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin ja perheisiin, kuten yhden vanhemman ja maahanmuuttotaustaisiin perheisiin.

Koko väestön osalta pienituloisten osuudessa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia vuosien 2018 ja 2022 välillä. Pienituloisuus on hieman vähentynyt lasten (0-17v.) keskuudessa. Suomessa on kattava sosiaaliturva koko väestölle, ja perusturvan taso on noussut suhteessa yleiseen hinta- sekä ansiotasoon viimeisten 5 vuoden aikana. Kaikilla lapsille on turvattu oikeus peruspalveluihin.

Hallitusohjelman mukaan hallitus edistää lapsiperhemyönteistä politiikkaa ja lapsistrategiatyössä tunnistettuja toimia jatketaan osana hallituksen lapsi- ja perhepolitiikan toimeenpanoa. Hallitus on sitoutunut arvioimaan jokaisen budjettiriihen yhteydessä mahdollisuuksia tehdä menokehityksen puitteissa uusia panostuksia köyhyyden ja eriarvoisuuden vähentämiseksi.

Suosituksen täytäntöönpano ja hyvät käytännöt

Suosituksen täytäntöönpanon osalta voidaan todeta, että osa raportoitavista toimista on asioita, jotka ovat Suomessa olleet lainsäädäntötasoisesti olemassa jo vuosikymmeniä. Työtä jatketaan osana eurooppalaisen lapsitakuun toimeenpanoa, mutta myös kansallisella tasolla niiltä osin, kuin raportointi osoittaa puutteita tietopohjassa tai toimenpiteissä.

Esimerkkejä hyvistä käytännöistä

Lasten äänet ja näkemykset kuulluksi. Kahdessa osana lapsistrategiaa ja lapsitakuuta toteutetussa selvityksessä tarkasteltiin niin romanilasten kuin saamelaislasten hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista lasten itsensä kertomana. Suomessa asuvista saamelais- ja romanilapsista on tähän asti ollut saatavilla hyvin vähän tietoa, etenkin lasten itsensä tuottamaa koottua kokemustietoa. Esimerkiksi romanilasten esiin nostamat asiat huomioitiin kattavasti osana Suomen Romanipoliittisen ohjelman toimenpiteitä.

Varhaiskasvatuksen maksuttomuus/tulosidonnaiset asiakasmaksut. Varhaiskasvatuksesta perittävä asiakasmaksu määräytyy perheen koon ja tulojen sekä lapsen varhaiskasvatuksessa viettämän ajan perusteella. Varhaiskasvatuksesta perittävässä maksussa otetaan tuloina huomioon lapsen, hänen huoltajansa sekä heidän kanssaan yhteistaloudessa elävän henkilön tulot. Pienimmillään maksu on 28 e/lapsi/kk. Maksu voidaan jättää perimättä tai maksua on alennettava, mikäli maksun periminen vaarantaa palvelun käyttäjän tai perheen toimeentulon edellytyksiä tai lapsen vanhemman tai huoltajan lakisääteisen elatusvelvollisuuden toteuttamista. Maksu sisältää lapsen ravitsemustarpeet täyttävän terveellisen ja tarpeellisen ravinnon.

Laajennettu oppivelvollisuus ja maksuttomat opiskeluvälineet toisella asteella. Ylisukupolvisen syrjäytymisen ehkäisemisessä koulutus on merkittävä suojaava tekijä. Laajennettu oppivelvollisuus tuli Suomessa voimaan vuonna 2021, minkä myötä oppivelvollisuus päättyy, kun nuori täyttää 18 vuotta tai kun hän tätä ennen suorittaa toisen asteen tutkinnon (ylioppilastutkinnon tai ammatillisen tutkinnon). Uudistuksen myötä opintojen ohjaus ja tuki lisääntyivät, jotta nuori löytäisi helpommin sopivan opiskelupaikan. Opetuksen lisäksi oppikirjat ja työvälineet ovat maksuttomia oppivelvollisuutta suorittaville opiskelijoille. Uudistuksen tavoitteena on, että jokainen nuori suorittaa toisen asteen koulutuksen.

Harrastus jokaiselle lapselle. Harrastamisen Suomen mallissa tarkoituksena on mahdollistaa jokaiselle lapselle ja nuorelle mieluisa ja maksuton harrastus koulupäivän yhteydessä. Tavoitteena on juurruttaa malli pysyväksi toimintatavaksi kunnissa. Vuoden 2023 alusta nuorisolakiin (955/2022) lisättiin säännökset harrastamisen Suomen mallin mukaisesta nuorten harrastustoiminnasta sekä toimintaan myönnettävästä valtionavustuksesta. Opetus- ja kulttuuriministeriö teetti mallista arvioinnin, jonka tarkoituksena on ollut tuottaa tietoa tavoitteiden toteutumisesta, toimivuudesta ja vaikutuksista. Erityistä huomiota on kiinnitetty siihen, mitä kokemuksia ja mielipiteitä lapsilla ja nuorilla on harrastuksista.

Harrastamisen kynnyksen selvittäminen. Lapsistrategian toimenpiteenä opetus- ja kulttuuriministeriö toteutti pilotin etsivästä harrastustoiminnasta ja nuorisotyön yhteistyömallista harrastamisen Suomen mallissa yhteistyössä kuntien kanssa. Pilotin tavoitteena oli selvittää haavoittuvassa asemassa olevien lasten kynnyksiä harrastamiseen sekä mallintaa tapoja, joilla lasten ja nuorten kannustaminen sekä sosiaalinen vahvistuminen toteutuisi harrastustoimijoiden työssä nykyistä vahvemmin. Pilotissa kokeiltiin kolmea hyvin erilaista tapaa saada harrastamattomia nuoria mukaan. Kokeilujen kautta on löydetty mahdollisia toimintamalleja, joilla harrastamisen Suomen malli tavoittaa tulevaisuudessa kaikki lapset ja nuoret.⁷⁴

Monialainen yhteistyö ja tuen tarpeiden varhainen tunnistaminen. Monialaista yhteistyötä neuvolan ja varhaiskasvatuksen välillä tehdään jokaisen lapsen kohdalla lakisääteisten laajojen terveystarkastuksien yhteydessä, jotka toteutetaan lapsen ollessa 18 kuukauden ja 4 vuoden ikäinen. Laajan terveystarkastuksen yhteydessä varhaiskasvatuksen henkilöstö kuvailee ja tarvittaessa arvioi lapsen hyvinvointia varhaiskasvatuksessa ja tieto siirretään neuvolaan. Varhaiskasvatuksen henkilökunnan antama arvio on osa lapsen kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen ja hyvinvoinnin arviointia sekä tuen tarpeiden varhaista tunnistamista monialaisessa yhteistyössä. Monialaista yhteistyötä tehdään neuvolan asiantuntijoiden kanssa myös, kun lapsen kehitys, oppiminen ja hyvinvointi vaativat erityistä huomiota.

⁷⁴ Pääministeri Sanna Marinin hallituksen (2019-2023) seurantakertomus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-515-3>